

Доц. д-р Зоя Младенова

XX ВЕК И ЕВОЛЮЦИЯТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ (НЕОКЛАСИЧЕСКА ШКОЛА: РАЗВИТИЕ НА МАКРОИКОНОМИКАТА. НЕОРТОДОКСАЛНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ШКОЛИ)

Статията е продължение на публикация със същото заглавие¹ и проследява развитието на икономическата теория през XX век. В нея прегледът на еволюцията на неокласическата школа завършва с изследване на появата и развитието на модерната макроикономика. Особено внимание е отделено на най-новите тенденции в макроикономиката от последната четвърт на XX век. От неортодоксалните икономически школи са разгледани институционализмът и марксизмът и тяхната еволюция през столетието. Посочено е, че на фона на запазващия се плурализъм в света на икономическите идеи към края на века ясно се очертава тенденция към растящо взаимодействие и взаимно проникване между основните теоретични направления, която ще оказва важно влияние върху формирането на облика на икономическата теория в бъдеще.

JEL: B22; B24; B25

Неокласическа школа

Появата на макроикономиката в рамките на господстващата икономическа школа – неокласическата, като относително самостоятелна част от теорията на пазарната икономика наред с разработването на теорията на несъвършената конкуренция (част от микроикономиката) се оценяват единодушно като най-съществените приноси към развитието на икономическите идеи през XX век. “Прогресът на макроикономиката – отбелязва О. Бланчард – може да се разглежда като историята на успеха на икономикса на XX век.”²

Поява и развитие на модерната макроикономика

Модерната макроикономика е без съмнение творение на XX век. Не би могло да се твърди същото за макроикономическия подход, който е значително по-стар. Негови прояви са великолепната “Икономическа таблица” на Фр. Кене, схемите на К. Маркс за възпроизводството на обществения капитал, теорията на Л. Валрас за общото равновесие. Същевременно не трябва да се забравя, че от зората на политическата икономия като наука всяка нейна школа от меркантилизма насам е заемала

¹ Икономическа мисъл, 2005, N 5.

² Blanchard, O. What Do We Know About Macroeconomics That Fisher and Wicksell Did Not? - NBER Working Paper N 7550, February 2000, p. 2.

определена позиция спрямо намесата на държавата в икономиката (икономическата политика) – въпрос, който е централен в днешната макроикономика.

Началото на съвременния макроикономически анализ е в идеите на Дж. М. Кейнс и неговата “Обща теория на заетостта, лихвата и парите” (1936 г.). Този труд, макар и да революционизира икономикса, не се появява на празно място. Като теоретични предпоставки на кейнсианската теория в рамките на ортодоксалното направление специалистите посочват монетарната теория и теорията на бизнес-цикъла.³ В основата на първата е количествената теория за парите, докато втората обхваща широка гама от възгледи, които в обяснението на цикъла най-често акцентират върху един определящ фактор или от реалния, или от монетарния сектор. Според Бланчард в центъра на теоретичното наследство от миналото е К. Виксел с разграничението, което прави между естествената норма на лихвата (нормата на възвръщаемост на капитала) и паричната ѝ норма (лихвата върху облигациите). Според него това се оказва ключов фактор за бъдещата интеграция на стоковите и финансовите пазари в теоретичните изследвания, на паричната теория с теорията на бизнес-цикъла. Посочените теоретични натрупвания пряко водят към оригиналните приноси на Кейнс към теорията на пазарната икономика.⁴

Широко известна е фразата “Макроикономиката се роди с Кейнс”. Но напоследък все по-често звучи друго твърдение: “Макроикономиката се роди след Кейнс”. Анализът на появата и развитието на макроикономиката в това изследване в последна сметка се сведе до проверка на това кое от тези твърдения има повече основания.

В предговора на своя фундаментален труд, а също и в гл. 1 (която се състои от единствен параграф) Кейнс формулира като своя основна задача създаването на *обща теория* за начина, по който работи пазарната икономика, на която обща теория “класическата” теория според него е само частен или специален случай. Така със самата си поява “Общата теория на заетостта, лихвата и парите” изправя икономистите-теоретици пред един проблем - за начина, по който новата (на Кейнс) теория се съотнася спрямо предшестващата икономическа теория. През следващите десетилетия това се оказва повече или по-малко водещата линия на анализ както при опитите да се обяснят възгледите на Кейнс, така и при тяхното уточняване, преформулиране и развитие.

Теорията на Кейнс в началото не е интерпретирана като модел на приспособителен механизъм за цялата икономика. Първоначално фокусът е

³ Вж. по-подробно *Landreth, H. and D. Colander. History of Economic Theory. Boston, Houghton Mifflin Company, 1989, p. 346-353; Blanchard, O. Цит. съч, с. 4-6.*

⁴ Кейнсианските модели на макроикономическо равновесие присъстват днес във всеки учебник по макроикономика, а “Общата теория” е преведена на български език (след 1990 г.). Това ни дава основание да приемем, че теорията на Кейнс е добре позната на българските икономисти и не се нуждае от коментар.

върху функцията на потреблението и мултипликатора. През 50-те и 60-те години икономистите изследват модела на мултипликатора,⁵ разработвайки го в детайли. Подобна ориентация може да се обясни отчасти с това, че моделът с използване на потребителската функция е прост и лесен за разбиране. По-важното е друго - дебатите върху политиката относно валидността на кейнсианската теория отначало фокусират върху фискалната политика (бюджетните дефицити по времето на войната изваждат западния свят от състоянието на депресия). Тъй като моделът на потребителската функция добре обобщава ефекта на фискалната политика, налага се тенденцията той да се превърне в *кейнсианския модел*.

Приноси за това утвърждаване в САЩ имат П. Самуелсън и А. Хансен. Учебникът на Самуелсън го въвежда в преподаването, други книги копират Самуелсън и скоро всички отъждествяват модела на потребителската функция с кейнсианския икономикс. Той позволява на макроикономиката да се развие като самостоятелна област на икономическата теория, осигурява ѝ централна аналитична структура (сърцевина), така както анализът на *търсене-предлагане-пазарно равновесие* е такава централна структура в микроикономиката.

Моделът с използване на потребителската функция е неприложим в някои теоретични спорове, защото не включва анализ на взаимовръзката между финансовия и реалния сектор. За споровете около политиката в началото на 50-те години, фокусиращи върху фискалната политика, това няма голямо значение, но когато дебатът започва да включва и паричната политика, нещата се променят. Появява се нуждата от нов модел. Изследванията на Дж. Хикс отговарят на тази потребност.

IS-LM анализът е въведен от Хикс през 1937 г.⁶ като метод за изясняване на разликата между кейнсианската и класическата теория за определяне равнището на дохода. Той комбинира Кейнсовия анализ на паричния пазар с неговия анализ на стоковия пазар и демонстрира как може да се постигне равновесие чрез сили едновременно и на двата пазара. Връзката между стоковия и паричния пазар съществува, защото лихвеният процент оказва влияние върху инвестициите, които са част от съвкупното търсене.

В модела IS-LM (Investment=Saving – Demand of Liquidity=Money Supply) паричният пазар е представен от кривата LM, която представя комбинации от

⁵ Предшественик на Кейнс по отношение идеята за мултипликатора е Р. Кан, колега на Кейнс от Кеймбридж, който през 1931 г. развива идеята за мултипликатора на заетостта.

⁶ Оригиналната статия на Хикс, която съдържа този анализ, е публикувана в сп. *Econometrica* през 1937 г. (*Hicks, J. Mr. Keynes and Classics: A Suggested Interpretation.* - *Econometrica*, 1937, Vol. 5, N 2, p. 147-159). Превод на тази статия се появи неотдавна в руско списание (вж. *Хикс, Дж. Р. Мистер Кейнс и класици. Попытка интерпретации.* - *Экономика и математические методы*, 2002, Т. 38, N 2, с. 57-65). Моделът на Хикс е обозначен като SI-LL. Сегашният си вид като *IS-LM модел* той дължи на А. Хансен, поради което понякога е наричан Хикс-Хансен модел на макроикономическо равновесие.

лихвени проценти и съответните им равнища на дохода, при които паричният пазар е в равновесие (при $M_d = M_s$). По подобие, реалният сектор е представен от кривата IS, която показва графично комбинации от лихвени проценти и равнища на дохода, при които стоковият пазар е в равновесие (дефинирано като равенство между желанието за спестявания и желанието за инвестиции).

Този модел ясно показва ефектите от експанзионистична или рестриктивна фискална или парична политика. Една експанзионистична фискална политика измества кривата IS надясно, увеличавайки едновременно дохода и лихвения процент. Една ограничителна парична политика измества кривата LM наляво, намалявайки равновесния доход и увеличавайки лихвения процент.

Наред с Хикс трябва да се споменат и други автори, продължили работата по преформулирането на кейнсианската теория. Най-влиятелни тук са статията на Фр. Модилиани от 1944 г., публикувана в сп. "Econometrica" ("Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money"), както и книгите на Л. Клайн ("The Keynesian Revolution", 1949) и А. Хансен ("A Guide to Keynes", 1953).⁷ Учебникът на П. Самуелсън в изданията, излизащи последователно след 1948 г., допринасят много за популяризацията на кейнсианския модел. Функциите на потреблението, спестяванията, търсенето на пари, определени в ясна форма, образуват лесен за използване макроикономически модел. Той позволява да се отчетат кейнсианските механизми и да се оцени ефектът на политиката по поддържане на съвкупното търсене.

IS-LM моделът се смята за "първи етап на неокласическия синтез" – синтез в рамките на статичното макроикономическо равновесие. Класиците приемат силно нееластична LM крива, а при кейнсианците тя е силно еластична.

Вторият етап е следствие от критиката на монетаризма, която се разгръща през 50-те години.

Изследванията на М. Фридман по всички въпроси – от философските разсъждения, през теоретичния анализ до препоръките към икономическата политика – съдържат радикална критика на кейнсианските идеи. Те предизвикват не по-малко сериозна ответна реакция, в частност в работите на Дж. Тобин, лидер на американското кейнсианство. В този спор се развива с времето новият синтез между кейнсианци и класици.

Централно място тук играе Кривата на Филипс. Именно тя, както показват Самуелсън и Солоу, служи като първооснова на динамичния модел на инфлацията и безработицата. Кейнсианската теория може да бъде сведена в статичен план до кривите на съвкупното търсене (AD) и съвкупното предлагане (AS), които започват да се появяват във всеки учебник. Кривата на Филипс позволява номиналната работна заплата да се превърне в

⁷ Ценна ретроспекция на появата и развитието на IS-LM модела се съдържа в *Darity Jr., W. and W. Young. IS-LM: An Inquest. - History of Political Economy, 1995, Vol. 27, N 1, p. 1-41.*

ендогенен (вътрешен) фактор и така на кривите да се придаде динамично съдържание. Главният принос на М. Фридман е в това, че показва значението на инфлационните очаквания в рамките на този динамичен процес.

На базата на посоченото развитие и споровете, които то предизвиква, се формира нов тип кейнсианско-класически синтез. Стандартният модел започва да се строи на основата на модела IS-LM, кривите на Филипс и концепцията за адаптивните очаквания (въведена от Каган през 1956 г.). Към това ядро трябва да се прибави моделът на Мандел-Флеминг, който допълва статичния аспект на модела, отчитайки международното движение на стоки и капитали. Тази съвкупност от теории служи за известно време в макроикономиката и за теоретичен анализ на икономическата политика, и за построяването на големи иконометрични модели.

В един опростен вид посоченият стандартен макромодел може да се разглежда като кейнсиански в краткосрочния период и монетаристки – в дългосрочния. Това не означава, че дискусията приключва. Кейнсианците бързо признават, че Кривата на Филипс в дългосрочния период е вертикална права, но те отказват да говорят за естествена норма на безработица и предпочитат по-неутралния термин NAIRU,⁸ което не означава оптималност на тази норма в дългия период. Фридман и монетаристите удържат победа в дългосрочния период, тъй като убеждават специалистите по макроикономика във временния характер на въздействието на паричната политика. Но те губят позиции що се отнася до краткосрочния период.

Новият синтез отправя ясни послания към икономическата политика. Неговите резултати премахват възможността на правителството да оказва влияние върху дългосрочната безработица чрез експанзионистична фискална или парична политика. Подобни опити биха имали ефект в краткосрочния период, но в дългосрочния такава политика би предизвикала само инфлация. Според новите изследвания правителствените опити да се намали безработицата под естествената норма са причината за инфлацията през 70-те години на XX век.

Кейнсианската фискална и парична политика не е напълно изхвърлена – поне на теория тя все още може да се използва за временно изглаждане на цикъла. Така в началото на 70-те години възниква компромис между кейнсианците и представителите на класицизма. В дългия период класическият модел е верен, икономиката се колебае около естествената норма на безработица. В краткосрочния период обаче, тъй като се приема, че индивидите приспособяват своите очаквания бавно, кейнсианските политики могат да имат някакъв ефект.⁹

От началото на 80-те години и при макроикономиката, както при микроикономиката много по-рано, настъпва раздвоение – IS-LM моделът

⁸ NAIRU – non-accelerating inflation rate of unemployment (неускоряваща инфлацията норма на безработица).

⁹ Коментар на дебата между кейнсианци и монетаристи, на неговата еволюция и резултати представя М. Блауг (вж. *Blaug, M. The Methodology of Economics. Cambridge University Press, 1980, ch. 12 "Keynesians Versus Monetarists", p. 216-223*).

остава основен в учебниците по въвеждаща макроикономика. За подготовката на специалистите по икономикс обаче, както и на полето на науката, икономическата теория започва да фокусира върху съвършено различни проблеми. Съвременният дебат в макроикономиката има малко общо с формата на кривите IS или LM. Вместо това икономистите се обръщат към макроикономическите проблеми от гледна точка на микроикономиката и се занимават с такива въпроси като скоростта на приспособяването на обема и цените. От определена гледна точка, посочват Х. Ландрет и Д. Коландър, икономическите изследвания като че ли заобикалят периода на разработване на IS-LM модела и се връщат към макроикономическия дебат, така както той съществува през 30-те години, когато проблемите се формулират в микроикономически понятия.¹⁰

В съвременния етап на развитие на макроикономическата теория (от средата на 70-те години на XX век насам) заслужават внимание три основни момента: разработването на микроикономическите основи на макроикономиката, появата и развитието на новата класическа макроикономика и отговорът на кейнсианците.

Микроикономически основи на макроикономиката

Разграничението между микро- и макроикономиката съществува само в учебната литература. В теорията въпросът за микроикономическите основи на макроикономиката винаги е бил на дневен ред. Кейнс например се опира на допускането за негъвкави цени и работни заплати, но оставя на своите последователи да го обосноват. Един от ранните опити за прецизиране на микроикономическите основи на макроикономиката дава еволюцията на потребителската функция. Независимо от различията помежду им теориите на М. Фридман за постоянния доход и на Фр. Модилиани и Р. Брамберг за жизнения цикъл имат и нещо общо – и двете демонстрират разширяване на времевия хоризонт при анализа на агентите (отчитане на фактора време в икономическото поведение).

През 1970 г. под редакцията на Е. Фелпс излиза колективният труд "Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory". Той събира на едно място многобройните изследвания, които са се натрупали по онова време. И макар че според по-късни оценки нито една от главите не съдържа решаващ научен пробив, тази публикация се оказва повратен момент и изиграва важна роля за стимулиране на изследванията в разглежданото направление. От началото на 70-те години все повече икономисти осъзнават, че макроикономиката се нуждае от ново равнище на микроикономическите си основания.

Изследванията в областта на микроикономическите основи на макроикономиката се отличават с новост на подхода и дълбочина на

¹⁰ Вж. Landreth, H. and D. Colander. Цит. съч., с. 375.

получените резултати. Усилията се насочват към разработването на теория, която да обяснява Кривата на Филипс, изразяваща емпиричната връзка между инфлация и безработица. Според новото направление, за да разберат безработицата и инфлацията, икономистите трябва да изучават решенията на домакинствата и фирмите и да свържат тези решения с макроикономическите явления. Същевременно се оказва, че традиционната микроикономика е недостатъчна, за да осигури необходимите основи на макроикономиката. Необходимо е да се разработят нови теоретични модели. Обща черта на появилите се по това време изследвания е признанието на важността на проблема с информацията. Статията на Дж. Стиглер за информационната икономика ("The Economics of Information", Journal of Political Economy, 1961) открива нова програма на изследвания. Тази статия оказва непосредствено влияние върху развитието на микроикономиката, тъй като привлича вниманието върху процеса на търсене на пазара. На пазара на труда например безработните са в процес на търсене на работни места. Докато Кейнс представя безработицата като равновесно явление (икономиката е в равновесие, но при равнище на дохода под пълната заетост), новият микроикономически подход към макроикономиката я разглежда като временно явление – резултат от съотношението между потока на работниците, напускащи работа, и потока на работниците, започващи работа. Той приема, че взаимоотношението между тези два насрещни потока е важна причина за безработицата, а те самите са естествен резултат от икономическата динамика. В макроикономиката теорията на несъвършената информация започва да играе важна роля за обосноваването на негъвкавостта на цените и работните заплати.

Първоначалните модели за изучаване на микроикономическите основи на макроикономиката са модели на частичното равновесие, но след утвърждаването на този подход се извършва и следващата стъпка - преход към модела на общото пазарно равновесие. Така моделът на общото равновесие, който се превръща в основен в микроикономиката през XX в., е въведен и в макроикономиката посредством разработването на микроикономическите ѝ основи.

Новата класическа макроикономика

Под влияние на работите на Р. Лукас се развива нова школа, нейната най-ярка черта е грижата за теоретичната последователност, което ѝ позволява бързо да заеме доминиращи позиции в сферата на макроикономиката. Зародила се първоначално като "школа на рационалните очаквания", скоро тя получава по-солидно наименование, което по-добре отразява главното ѝ съдържание - става дума, както първи споменава това Дж. Тобин, за появата на "новите класици". В много отношения - както от теоретичен, така и от методологически характер, новата школа представлява възвръщане към изследователската програма на докейнсианските теоретици в сферата на деловия цикъл. На дневен ред вече не са опитите за синтез с

автора на "Общата теория". Няма нужда и от детайлна критика на неговите идеи. Макроикономиката просто е длъжна да продължи по онзи път, по който тя би вървяла, ако Кейнс не я бе отклонил в друга посока.

Отличителна особеност на новата школа е използването на понятието "рационални очаквания". Предложена за пръв път от Дж. Мут,¹¹ тази хипотеза е естествен завършек на неокласическата теория. Тя разпространява хипотезата за рационално поведение върху формирането на очакванията, приемайки, че всеки субект използва намиращата се на негово разположение информация по най-добрия начин.¹²

Макар че Мут пише своята статия в началото на 60-те години, допускането за рационални очаквания не играе важна роля в икономикса, докато не се възприема от макроикономиката. Заслугата тук е на Р. Лукас, който поставя тази хипотеза в самия център на макроикономическия анализ. Моделът, който се получава като резултат, води до революционно движение в макроикономиката.

Фундаменталният принос на Лукас се състои не в това, че той замества хипотезата за адаптивните очаквания с хипотезата за рационалните очаквания, а по-скоро в избора, направен изключително в полза на равновесното моделиране при изучаването на макроикономическите явления. Като комбинира класическите допускания за бързината, с която пазарите достигат равновесие, с идеята за рационалните очаквания, Р. Лукас развива алтернативна гледна точка за източниците на колебания в икономиката и за влиянието на политиката – разработва "равновесния модел на бизнес-цикъла".¹³ При изходните допускания на новата класическа макроикономика (гъвкави цени и работни заплати и рационални очаквания) колебанията в съвкупното производство могат да бъдат резултат само от неочаквани шокове, които временно изваждат икономиката извън пълната заетост. Индивидуалните пазари остават в равновесие по време на цикличните колебания – оттук наименованието на този макроикономически модел. Неочакваните шокове обикновено се свеждат до неочаквани изменения в паричното предлагане.¹⁴

¹¹ Muth, J. Rational Expectations and the Theory of Price Movements - *Econometrica*, July 1961.

¹² "Понякога се спори, че допускането за рационалност в икономикса води до теории, несъвместими с или неадекватни спрямо наблюдаваните явления. Нашата хипотеза се основава на точно противоположната изходна гледна точка - динамичните икономически модели не приемат достатъчно рационалност" (пак там, с. 316).

¹³ В статии от 1972 и 1973 г., но особено в *An Equilibrium Model of the Business Cycle*. - *Journal of Political Economy*, December 1979, Vol. 83.

¹⁴ Основните елементи на равновесния модел на бизнес-цикъла - пазар на труда при рационални очаквания и извеждането на т. нар. Крива на съвкупното предлагане на Лукас (*The Lucas Supply Schedule*); парични основи на съвкупното търсене и макроикономическото равновесие; влияние на паричните шокове върху реалния БВП и инфлацията в краткосрочния и

XX век и еволюцията на икономическата теория...

Хипотезата за рационалните очаквания “удря в сърцето” компромиса между кейнсианците и класиците по отношение на разбирането за икономическата политика. В равновесния модел на бизнес-цикъла измененията в съвкупното търсене, а следователно паричната и фискалната политика могат да имат ефект само ако са неочаквани. Теоретиците на новата класическа макроикономика приемат, че икономиката е ефективна и че информацията, вкл. тази за икономическата политика, е вградена в очакванията. Икономическите субекти формират очаквания за това какви действия на политиката ще предприеме правителството при различни условия и приспособяват своето поведение в светлината на тези очаквания. Тогава икономическата политика (в частност паричната) се превръща в неефективен начин за стабилизиране на икономиката.¹⁵ В това отношение Лукас и неговите последователи завършват програмата на монетаристите. Те достигат до много по-крайни изводи от тези, които М. Фридман някога е правил, но наред с това аргументират своя отказ от регулиране на цикличните колебания върху много по-строг и систематичен теоретичен анализ.¹⁶

Монетарният вариант на равновесния модел на бизнес-цикъла доминира в макроикономиката около десет години. Той среща затруднения в емпиричен план, което по-късно води до замяната му с обяснение на колебанията чрез реалния сектор. След появата на статията на Кидланд и Прескот¹⁷ паричната теория на цикъла започва да отстъпва място на *теорията за реалния бизнес-цикъл* (real business cycle theory). Според представителите на това направление колебанията в равнището на производството са резултат от изменения в съвкупното предлагане вследствие на промените в технологиите или индивидуалните предпочитания, а не поради изменения на съвкупното търсене. Тази нова идея обаче не може да скрие теоретичната последователност и приемственост с идеите на Лукас. Всъщност Кидланд и Прескот остават верни на програмата, набелязана от Лукас. Обща цел продължава да бъде създаването на равновесна теория за бизнес-цикъла, основана на анализ на икономическо поведение, отчитащо рационалните очаквания. Променя се само природата на шоковите импулси.

дългосрочния период, са изложени в достъпна аналитична форма в *Baily, M. N. and Ph. Friedman. Macroeconomics. Financial Markets and the International Sector, IRWIN, 1995, p. 462-501.*

¹⁵ Идеята, че политиката, когато е очаквана, е неефективна, е изложена в публикация на Т. Сарджънт и Н. Уолъс (*Sargent, T. and N. Wallace. Rational Expectations, the Optimal Monetary Instrument and the Optimal Money Supply Rule. - Journal of Political Economy, April 1975*). Те обосновават известната “policy-ineffectiveness theorem”.

¹⁶ Българската икономическа наука обръща внимание на новата класическа макроикономика от началото на нейното развитие. Задълбочен теоретико-методологичен анализ на това ново теоретично направление се съдържа например, в *Леонидов, А. Неоконсерватизмът и буржасната политическа икономия. С., Наука и изкуство, 1988, гл. 3.* От началото на 90-те години с проблеми на рационалните очаквания и новата класическа макроикономика се занимават Св. Тошкова, П. Иванова, Д. Лазаров и др.

¹⁷ *Kydland, F. and E. C. Prescott, Time to Build and Aggregate Fluctuations. - Econometrica, 1982, Vol. 50, N 6.*

Отговорът на кейнсианците

Разпространението на хипотезата за рационалните очаквания води до нееднозначен отговор от страна на представителите на кейнсианското направление. Част от кейнсианците, които приемат IS-LM анализа, смятат, че хипотезата за рационалните очаквания едва ли заслужава отговор – просто е нелепо да се мисли, че всеки има рационални очаквания. Р. Солоу изразява тази гледна точка по следния начин: "Да допуснем, че някой сяда при нас сега и заявява, че той е Наполеон Бонапарт. Последното нещо, което искам да направя, е да бъда въввлечен в дискуссия с него за тактиката на кавалерията в битката при Аустерлиц. Ако направя това, аз се оказвам въввлечен в играта, че той е Наполеон."¹⁸

Втора група, т. нар. *нови кейнсианци* (*The New Keynesian Economics*), са склонни да приемат критиката на рационалните очаквания спрямо неокейнсианския модел (много от тях никога не са смятали, че IS-LM моделът обхваща адекватно кейнсианските идеи). Според тях обаче не съществува вродено противоречие между кейнсианския икономикс и хипотезата за рационалните очаквания. Нещо повече, те твърдят, че предположението за рационални очаквания не води до заключение за неефективност на политиката. То води до заключението на новите класици за неефективност на политиката само ако се комбинира с допускането, че всички пазари "се изчистват". Срещу това, а не срещу предположението за рационалните очаквания възразяват новите кейнсианци. Те си поставят задачата да конструират модел, в основата на който стоят индивиди с рационални очаквания, които правят рационален избор и максимизират собствената си изгода, но въпреки това процесът на вземане на решения от страна на основните икономически субекти предполага бавно приспособяване на цените и работните заплати (т.е. модел, съчетаващ идеята за рационални очаквания с негъвкавост на цените и работните заплати). На макроикономическо равнище тези изходни допускания водят до икономика, в която колебанията на производството са резултат от колебания на съвкупното търсене и съществува принудителна безработица по време на рецесия. Този резултат реабилитира ефективността на фискалната и паричната политики. Изследванията на новите кейнсианци през последните две десетилетия на XX век са сериозен опит за укрепване на микроикономическите основи на кейнсианските модели. И макар че те не са нещо свършено ново,¹⁹ съчетаването на изучаването на стоковите и трудовия пазар с хипотезата за рационални очаквания дава много ценни нови резултати²⁰ относно начина, по който се определят цените и работните заплати в съвременната икономика, и относно причините за тяхната негъвкавост.

¹⁸ Цит. по Landreth, H. and D. Colander. Цит. съч., с. 379.

¹⁹ Опитите да се обясни негъвкавостта (stickiness) на цените и работните заплати са характерни за кейнсианското направление през целия период след Втората световна война.

²⁰ Тук могат да се отнесат "insider-outsider" моделите на трудовия пазар и идеята за ефективната работна заплата, "menu cost" моделите на стоковите пазари и др.

XX век и еволюцията на икономическата теория...

Теоретичните аргументи на новите кейнсианци срещу силните изводи на новата класическа макроикономика за икономическата политика бързо са приети от икономистите, което обаче не означава, че кейнсианският икономикс възвръща предишния си статут. От началото на 80-те години расте загрижеността относно това дали фискалната и паричната политика са *политически* ефективни средства, дори ако се приеме, че теоретично те са такива. Много кейнсианци започват да осъзнават, че съществуват препятствия за тяхното ефективно приложение от чисто политическа гледна точка, че политиката, а не здравите икономически принципи определят размера на дефицита и нарастването на паричното предлагане.²¹

Ако се върнем към формулирания в началото на анализа въпрос - дали макроикономиката се роди с Кейнс или след Кейнс, то сега е ясно, че този клон на теоретичното знание претърпява съществено развитие и модификация след Кейнс. Наблюдава се отдалечаване от Кейнс, така както микроикономиката в своето развитие през XX век постепенно се отдалечава от теоретичните си основания в лицето на А. Маршал. Същото се случва и с макроикономиката, но в рамките на по-къс интервал от време. Затова вероятно с немалко основание редица съвременни икономисти смятат, че макроикономиката се роди *след* Кейнс (разбира се, стъпвайки върху неговите оригинални идеи и неоченими приноси).

Би било далеч от истината да се твърди, че учението на Кейнс днес е обект на консенсус в икономическата теория. Представлявайки постоянна изходна база за едни икономисти, то не играе особена роля за други (новата класическа макроикономика). Това състояние не означава, че съвременната макроикономика изключва всякакви възможности за синтез. Днес специалистите по макроикономика се обединяват на базата на няколко големи методологически ориентири. Необходимостта от разработването на ясно изразени микроикономически основи, изискването за тясна връзка между теоретични и емпирични изследвания, както и осъзнаването, че макроикономиката може да се опира на вече натрупаните знания – всичко това се признава от повечето икономисти. Това не изключва наличието на важни различия по отношение на конкретни проблеми или още по-дълбоко разминаване относно ползата от едни или други пътища на изследване. Сред макроикономистите, както и по-рано, няма единно мнение по някои основни въпроси. Половин век след смъртта на Кейнс предметът на споровете си остава, както и въпросът какво място заема той в макроикономиката.

²¹ В целия предходен анализ макроикономиката съзнателно беше ограничена до теорията на цикличните колебания. Извън обсега на изложението остана една важна част - теориите на растежа. Единствената причина за подобно решение са ограниченията, произтичащи от обема на тази статия.

Алтернативни икономически школи

Както беше посочено в началото на това изследване,²² отличителната черта на ХХ век в областта на икономическата теория е *теоретичният плурализъм* – едновременното съществуване на различни научни школи и течения. Едно идейно и теоретично разнообразие, което ХХ век наследи от предходното столетие (корените на много от тези школи и течения са именно в ХІХ век). Наред с неокласическата школа през миналия век се развиват и редица други теоретични направления. Би отнело много време и би представлявало отклонение от основната тема задълбочаването в разсъждения относно това кои са тези други школи и колко са те. Още повече задочното включване в дискусия какви са основанията (критериите) за тяхното разграничаване. Достатъчно е да се погледнат някои западни учебници по история на икономическата мисъл, за да се види, че на този въпрос могат да бъдат давани различни отговори. Например в един подобен учебник към т. нар. неортодоксална (или хетеродоксална) икономическа мисъл са отнесени: институционализмът, радикалната политическа икономия, посткейнсианството, неоавстрийската школа, привържениците на теорията на общественения избор.²³ Подобна класификация обаче, както веднага се вижда, може да предизвика възражение.²⁴ Ето защо, за да бъдат избягнати дискусиите и с оглед на основната задача, която тази публикация си поставя – да даде обобщаваща картина на развитието на икономическата мисъл през ХХ век, ще бъде възприет друг подход. Признавайки, че многообразието на школи и направления е една от отличителните черти на изминалото столетие, че неокласическата парадигма не е единствена, а има алтернативи както в миналото, така и сега, ще насочим вниманието само към две от тях: институционализма и марксизма.

Институционализъм

Институционализмът заслужава внимание най-малкото поради две причини: първо, той е най-сериозната съвременна алтернатива на неокласическия икономикс и, второ, поради значението, което институционалната теория придоби за развитието на теорията на преходната икономика и за осъществяването на реформите от плана към пазара.

Институционализмът се заражда по едно и също време с неокласиката. Негови ранни представители от края на ХІХ - началото на ХХ век са Т. Веблен, Дж. Комънс, Кл. Айрес. Той се развива през целия ХХ

²² Вж. *Младенова*, З. ХХ век и еволюцията на икономическата теория. - Икономическа мисъл, 2005, N 5, с. 11.

²³ Вж. *Landreth, H. and D. Colander*. Цит съч., гл. 12 "The Development of Modern Non-mainstream Economics".

²⁴ В нея например не е отделено самостоятелно място на марксизма като една от основните школи на икономическата теория през ХХ век.

век с върхове и спадове и има сравнително силни позиции и в съвременните условия. Отличителна особеност на институционализма е, че е твърде разнородно теоретично направление, обединяващо широк диапазон от възгледи. За това свидетелства начинът, по който се дефинира централното понятие на тази школа – “институция” (институция/институт). Това, което обединява икономистите от даденото направление, според някои оценки е не толкова някаква основна теория, а по-скоро общи черти на метода, които включват: холизъм, еволюционизъм, емпиризъм и прагматизъм и др.

Обикновено изследователите обособяват три етапа в развитието на институционализма: ранен институционализъм (стара негативна школа); неоинституционализъм и новата институционална теория (The New Institutional Economics), която е особен съвременен вариант на институционализма. За нея е характерно това, че използва инструментариума на неокласическия икономикс (който старите институционалисти критикуваха и отхвърляха²⁵) за изучаване на широк кръг от явления. Новият институционализъм се развива като част от разширяващия се обхват на неокласическия икономикс. Принадлежащите към него икономисти се наричат така, защото обръщат по-голямо внимание на институционалния анализ, отколкото неокласическата теория. Тезата за транзакционните разходи заема централно място в техните изследвания.²⁶

Не е лесно да се определи точното отношение на институционализма към ортодоксалния икономикс. В средите на институционалистите съществуват две мнения за връзката с неокласицизма. Според някои икономисти институционализмът и неокласиката са взаимно изключващи се, а според други – взаимодопълващи се. А. Грачи например, един от най-известните историци и анализатори на институционализма, смята, че истински институционализъм е само крилото на Веблен (крилото на Комънс нарича “фалшив” институционализъм) и възприемайки го по такъв начин, по-нататък приема, че той е несъвместим с неокласическия икономикс. Други автори, например У. Самюълс, приемат, че те са взаимодопълващи се.²⁷

Като цяло институционализмът се отнася критично към неокласиката, но не я отрича напълно. Основното за него не е становището, че неокласическата теория е невярна, а че е недостатъчна. Според институционалистите тя представя стопанската действителност твърде опростено, схематично и абстрактно. Те смятат, че сериозният и

²⁵ Вж. например критиката на неокласическата школа във *Веблен, Т. Защо икономиксът не е еволюционна наука?* - Икономическа мисъл, 1993, N 9-10.

²⁶ Вж. по-подробно *Coase, R. The New Institutional Economics.* - *The American Economic Review*, May 1998, Vol. 88, N 2.

²⁷ Вж. *Samuels, W. The Present State of Institutional Economics.* - *Cambridge Journal of Economics*, Aug. 1995, Vol. 19, N 4.

задълбочен анализ на икономическите процеси изисква разширяване на анализа и обхващане на много допълнителни променливи и именно тук те виждат своята роля.

Макар че присъства осезаемо в икономическата теория, за един век история институционализмът не успя да се наложи като сериозен теоретичен опонент на неокласическата теория.²⁸ Причината е, че той не съумя да изгради единна теория, която да даде систематично обяснение на работата на икономическата система, а по-скоро продължава да бъде съвкупност от различни възгледи. Независимо от това институционалните изследвания имат своето място. Като обръщат внимание на явления и фактори, които господстващата икономическа теория пренебрегва, институционалните анализи допълват, разширяват и доуточняват представата за икономическата дейност на обществото.

Марксизъм

В рамките на XX век най-драматична се оказва съдбата на марксисткото учение. Ако победите на социалистическите революции през първата половина на столетието ознаменуват триумф на идеите на К. Маркс, то събитията от края на 80-те години означават не само края на епохата на социализма, но и поврат към стесняване и ограничаване влиянието на марксизма като една от водещите и най-авторитетни школи на икономическата теория. И все пак една обобщаваща оценка за икономическата теория на XX век ни изправя пред неоспоримия факт, че през голяма част от столетието марксизмът е доминираща теория и мироглед за близо 1/5 от света, учение, реално повлияло върху съдбата и живота на много страни и народи.

Историческата промяна през последното десетилетие на XX век – крахът на реалния социализъм, оказва нееднакво въздействие върху съдбата на марксисткото учение в различните части на планетата. Най-силен удар претърпя марксизмът в бившите социалистически страни. В годините на социализма той е официална доктрина и идеология, която повсеместно се изучава и разпространява и доминира в съзнанието на милиони хора. Марксизмът в социалистическия свят е много повече от това – той е теоретичната основа за изграждането на новото общество и като такъв има непосредствено отношение към социалната практика. Поради тази причина – наличието на непосредствена връзка между идеите на марксизма и изграждането на социалистическото общество, крахът на реалния социализъм не можеше да не нанесе силен удар върху влиянието

²⁸ Оценката е на автора, доколкото по стечение на обстоятелствата институционализмът е ставал обект на научните ни занимания през предходни периоди. Но такава е и оценката на много други специалисти. Една от последните публикации, в които се съдържа сходна оценка, е на *Kitson, M. Economics for the Future. - Cambridge Journal of Economics, 2005, Vol. 25, N 6, p. 829.*

и разпространението на марксистките идеи. В бившите социалистически страни той беше “детрониран”, а победата на пазара над плана се отрази в съзнанието на много хора като раздяла с марксизма.

На фона на протичащите в края на столетието исторически изменения силен удар понесе марксизмът и в развиващите се страни. Не трябва да се забравя, че след Втората световна война за известен период марксизмът има здрави позиции и значително влияние и в тези държави, особено в някои от тях. Краят на епохата на колониализма, търсенето на пътища за преодоляването на изостаналостта и бедността през този период карат много развиващи се страни да обръщат поглед към социалистическите държави. Част от тях възприемат т.нар. “трети път” на развитие, а някои имат откровено социалистическа ориентация. Това открива възможности за разпространение на идеите на марксизма в този регион на света.²⁹ Краят на епохата на реалния социализъм, обратно, налага преосмисляне на стратегията на развитие (развиващите се, както и бившите социалистически страни тръгват по пътя на пазарни реформи) и успоредно с това – отказ от идеите на марксизма.

Най-слабо се отразява историческата промяна от края на века върху марксизма във високо развитите държави. В този регион марксизмът (особено в следвоенния период) се развива без връзка с реалния социализъм или изобщо със социалната практика. В напредналите държави той е занимание на ограничена група високоерудирани интелектуалци, работещи в т.ч. и в някои от най-престижните западни университети. На страниците на сп. “Cambridge Journal of Economics” (издание на Кеймбриджското политикономическо общество) например регулярно се публикуват материали, изследващи различни проблеми на икономическата теория на Маркс или правещи сравнение между марксизма и други школи на икономическата теория. През учебната 1995-1996 г. по време на една специализация в САЩ се натъкнах на факта, че студентите по икономикс в Университета на Тексас изучават курс “Марксовата теория за кризите и циклите” независимо от вече настъпилите в света изменения. В този случай става въпрос за икономическа мисъл, несвързана с работнически или политически движения и занимаваща се с “чиста наука”.³⁰ Тъкмо поради това и събитията от края на 80-те – началото на 90-те години не оказаха почти

²⁹ Вж. например *Sheldon, B. L. Marxist Thought in Latin America*. University of California Press, 1984.

³⁰ Става въпрос за т.нар. аналитичен марксизъм, занимаващ се с проблеми като историческия материализъм, трансформационния проблем, тенденцията на нормата на печалбата към понижение, теорията на кризите и циклите, паричната теория на марксизма и т.н. Вж. по-подробно *Romer, J. E. Foundations of Analytical Marxism*. E. Elgar, 1994, Vol. 1 and 2. Роумър е автор на още едно фундаментално произведение на съвременния западен марксизъм - *A General Theory of Exploitation and Class*. Harvard University Press, 1982.

никакво влияние върху икономическите идеи на тази група съвременни последователи на Маркс. Но и нейното значение (фактът на нейното съществуване) не трябва да се надценява, тъй като тя е сравнително малобройна.

През пролетта на 1995 г. на страниците на сп. "History of Political Economy" под ръководството на Рой Вайнтрауб беше организирана дискусия на тема "Мястото на Маркс след падането на "желязната завеса".³¹ В нея участниците бяха поканени да изразят оценката си за марксизма на фона на новите исторически събития от края на XX век. Потребността от подобно преосмисляне е несъмнена. Това подтиква да зададем въпроса: А как се разделихме с марксизма ние в бившите социалистически страни, и в България в частност?

През 1995 г. проф. Ст. Савов публикува статията "Икономикс - смяна на парадигмата в преподаването на икономическата теория".³² Заглавието точно отразява извършващата се у нас промяна: смяна на икономическата теория в процеса на преподаване. В университетите марксистката политическа икономия беше извадена от учебния процес и заменена от неокласическата теория.

Но едва ли съществува икономист, който да не е наясно, че парадигмата се сменя не на полето на образованието, а на науката. Парадигмата е парадигма на научното знание³³ и тя се сменя в хода на научни търсения, дискусии и спорове. В своята неколковековна история икономическата теория неведнъж е сменяла парадигмата. Това е ставало, когато съществуващата икономическа теория е показвала вътрешни противоречия и недостатъци, или когато се е оказвала безсилна да реши практически проблеми (или да обясни фактите). Критичното преосмисляне и отрицание на господстващата икономическа теория е тласкало напред развитието на икономическата мисъл, раждало е новите идеи. В процеса на творчески търсения, научни спорове и дискусии науката е сменяла своята платформа, осъществявал се е непрекъснатият и творчески процес на нейното развитие и обновление.

В началото на 90-те години у нас нещата се развиха по различен начин. Извършена беше смяна на икономическата теория в процеса на преподаване и това беше обявено за "смяна на парадигмата". Веднага трябва да се посочи, че случилото се в учебния процес нямаше алтернатива. Преходът от плана към пазара изискваше радикална промяна във

³¹ Вж. Locating Marx after the Fall (minisymposium). - History of Political Economy, Spring 1995, Vol. 27, N 1.

³² Икономическа мисъл, 1995, N 1, с. 3-16.

³³ Под "парадигма" трябва да се разбира съвкупност от основополагащи принципи, образуващи рамката, върху която се извършват изследванията в дадена област на научното знание. Парадигма не е тъждествено на теория. От една и съща парадигма могат да водят началото си много теории (вж. по-подробно PALGRAVE, Vol. 3).

висшето икономическо образование – изграждане на ново, обърнато към потребностите на пазарната икономика образование, чиято теоретична и методологична основа е модерната теория на пазарното стопанство (която се съдържа в икономикса). Затова бързото въвеждане на новите учебни дисциплини нямаше алтернатива. Реформата на висшето образование не можеше да чака учените, специалистите на полето на науката да си решат споровете. Промяната в учебния процес беше наложителна и доказателство за това е начинът, по който тя се извърши – повсеместно, решително и радикално.

Това, което можеше да се очаква обаче, беше, че паралелно в науката ще започнат да се водят разговори, да се провеждат дискусии за ставащото. Ще се търси отговор на въпроса “Защо все пак сменяме парадигмата?”. Крахът на старата обществено-икономическа система едва ли може да се смята за аргумент, подразбиращ се от само себе си. Освен ако не се слага знак за равенство между теория и социална практика.³⁴ За съжаление подобни дискусии не се разгърнаха.

Ако има нещо, което ни най-малко не подлежи на съмнение, то е, че от началото на 90-те години насам у нас в десетки умове протича процес на преоценка на миналото. Но е вярно също, че засега този процес не получава особена външна, видима изява (с някои малки изключения³⁵). От определена гледна точка случващото се е разбираемо. То е илюстрация на това колко бавни, сложни и нелеки са трансформационните процеси, запълващи със съдържание т.нар. смяна на системата, особено тези, протичащи в човешкото съзнание – в случаите, когато става въпрос за дълбоко осмисляне на извършващите се промени, а не за повърхностна и приспособенческа мимикрия. Но критичното преосмисляне на миналото така или иначе е част от смяната на парадигмата и е задача, която засега остава недокрай решена.³⁶

С оглед на основната задача на изследването - оценка на еволюцията на икономическите идеи през XX век, един друг факт, свързан с марксизма, заслужава внимание - обстоятелството, че от възникването си до наши дни икономическото учение на марксизма не оказва почти никакво влияние върху формирането и развитието на неокласическата теория (Mainstream). Това е важно, особено от гледна точка настоящето, доколкото неокласическата теория е господстващата икономическа

³⁴ Подобна идея изказва и проф. Ст. Савов: “Марксистката концепция за съжаление все още се интерпретира през призмата на нейната “приложна” модалност в лицето на реалния социализъм” (вж. *Савов, Ст. Икономикс. С.*, 1998, с. 17).

³⁵ Публикациите на проф. Д. Филипов и някои други.

³⁶ Реализирането на тази задача е необходимо не само защото пътят напред минава през преосмислянето на миналото, а и за да се търси евентуално отговор, така както в много други части по света, на въпроса за това какво е мястото на К. Маркс в съвременната икономическа теория, в условията на новите реалности.

парадигма в глобален мащаб в края на миналото столетие.³⁷ Тази особеност на взаимоотношенията на марксизма с неокласицизма се проявява още през втората половина на XIX век. Да не забравяме, че маржиналната революция се развива (наред с други обстоятелства) и като реакция срещу марксизма – тя е опит да се конструира нова теория на стойността, различна от трудова теория, опит, върху който стъпва А. Маршал, извършва синтез и създава теорията за относителните цени. Едно интересно изследване сочи, че в “Принципи на икономикса” Маршал споменава Маркс само три пъти, при това винаги под черта. Тази тенденция на “незабеляване” на Маркс от страна на неокласическата школа, на дистанцирано развитие на двете школи, се задълбочава през XX век, особено след появата на световния социализъм и навлизането в епохата на глобалното противопоставяне. Това състояние на нещата е обяснимо – не само по своята методология, но преди всичко по своята идейна насоченост и крайни изводи двете течения са не просто различни, те са противоположни и взаимно отричащи се. Ако основният извод на марксистката политическа икономия е за неизбежната историческа гибел на капитализма, то неокласическата теория в противовес доказва, че пазарът е най-ефективната система за разпределение и използване на оскъдните ресурси, т.е. той е оптималният механизъм за регулиране на икономическите процеси. Ето защо през целия период на съвместно съществуване на двете теоретични направления отсъства взаимодействие, взаимно проникване и обмен на идеи, концепции, подходи и т.н. Марксизмът остава капсулиран (или неокласическата теория остава капсулирана, в зависимост от това от чия гледна точка гледаме на нещата).³⁸ От появата си в средата на XIX век до края на XX век марксистката икономическа теория се развива като едно сравнително затворено в себе си направление спрямо основния поток на икономическата мисъл (Mainstream).

Ако марксизмът (главно в социалистическите страни) се развива сравнително самостоятелно, като обособено теоретично направление в икономическата мисъл на XX век, то това не може да се каже за другите неортодоксални школи на икономическата теория. Тъкмо обратното, една от най-характерните и забележителни тенденции в икономическата мисъл, особено в края на столетието, е растящото взаимодействие и взаимно проникване, растящите зони на съприкосновение между доминиращата школа (икономикса), от една страна, и неортодоксалните теоретични

³⁷ За разлика от влиянието, което идеите на марксизма оказват върху други социални науки – историята, политическите науки, философията, социологията. Както признават специалистите, в тези научни области идеите на марксизма са имали осезаемо въздействие при формирането на съвременните социални възгледи. Но не и в областта на икономиката.

³⁸ Макар че през целия XX век, а също и в днешно време, са се правили отделни опити за интегриране на марксизма с неокласицизма.

XX век и еволюцията на икономическата теория...

направления, от друга. Най-яркият пример е взаимоотношението между икономикса и институционализма. Един от примерите за синтез е новата институционална школа, но не само това. Много идеи от институционализма все по-широко навлизат в теоретичната и методологичната рамка на икономикса – теоремата на Коуз, концепцията за транзакционните разходи, ролята на правата на собственост, договорната теория и др. Показателно е, че тези идеи присъстват вече и в учебниците по икономикс – макар и невинаги, не във всички учебници и не като отделни глави, а по-често като части от глави. Елементи на взаимодействие и взаимно проникване има и между неокласическата теория и неоавстрийската школа.³⁹ Например, признавайки съществуването на пазарни дефекти, теорията на пазара в модерния ѝ вариант акцентира върху свободния избор на индивида като основен атрибут на пазара (т.е. върху икономическата свобода) под влияние на австрийската школа. Взаимодействат си също институционализмът и неоавстрийската школа и т.н. Няма съмнение, че това са тенденции, които ще се разгръщат още по-интензивно през следващите години и ще играят важно значение във формирането на бъдещия облик на икономическата теория.

*

Едва ли има някой, занимаващ се с икономическа теория, който да не е изкушен от мисълта да може да погледне в един бъдещ учебник по история на икономическата мисъл (ИИМ) на XX век и да види как ще изглежда неговото съдържание. Така, както е познато съдържанието на учебника по ИИМ на XIX век, в който е отредено трайно място (самостоятелни глави) на икономисти като Рикардо, Малтус, Маркс, Мил, маржиналната революция, Маршал и много други. Кое би заело мястото на тези глави в един учебник по ИИМ на XX век? Кое от икономическите идеи и приноси на отминалото столетие ще се окаже непреходно и нетрайно? Ще се оценява ли и в бъдеще макроикономиката на Кейнс така високо, както през по-голямата част от XX век? Ще бъде ли отредено място на монетаризма, или той ще се окаже бързопреходно явление? Каква ще е съдбата на новата класическа макроикономика? Каква ще бъде съдбата на марксисткото учение?

Днес е изключително трудно да отговорим на тези въпроси, тъй като липсва най-важното – дистанцията на времето. Учебник по ИИМ на XX век все още не е написан. Трудно е да се прогнозира и поради ускоряващите се темпове на промяна, вкл. и в областта на теоретичната икономика. Непрекъснато се появяват нови идеи, други бързо отиват в миналото или се инкорпорират в нова теоретична рамка. Показателен е фактът, че дори

³⁹ Вж. *Rosen, Sh.* Austrian and Neoclassical Economics: Any Gains From Trade? - *Journal of Economic Perspectives*, Fall 1994, Vol. 11, N 4.

само в рамките на XX век редица влиятелни учения претърпяват нееднозначна еволюция. Не без основание говорим за възход, падение и отново възход на теорията на Е. Чембърлейн за монополистичната конкуренция, за възход и упадък на кейнсианския макроикономикс, за възход и падение на старата институционална школа, в по-ново време – за възход и залез на монетаризма. Има обаче нещо несъмнено - един добър учебник по ИИМ на XX век ще трябва да обхване огромно богатство от идеи, множество нови направления, поради което една сравнително безопасна прогноза би била, че този учебник вероятно ще е доста по-обемист от своите предшественици и ще отразява трудния, сложен и противоречив път на търсене на истината, по който икономическата теория продължава да се развива и през XX век.

През последното столетие икономическата теория измина дълъг и ползотворен път. Към теоретичното наследство на предходните епохи векът добави свои значими приноси, разви и обогати научното знание, издигна го на неимоверно по-високо равнище. Изминалият период задълбочи познанията ни за работата на икономическата система и за нейната роля в повишаване благосъстоянието на обществото, позволи ни по-добре да разберем същността на пазара като единствената рационална форма на икономическа организация на обществото. Но и пазарът се представя на икономистите в края на XX век като значително по-сложно и многообразно явление, а участниците в него – като субекти с комплексна и нееднозначна мотивация. XX век по-дълбоко вникна в механизмите на икономическия растеж и сложните проблеми на развитието. Днес икономическата теория е клон на научното знание, който се ползва с признание и авторитет. Тя има собствена Нобелова награда за приноси към нейното развитие (каквато не всички науки имат). Тя е силна, жизнена, постоянно развиваща и обогатяваща се, готова да се изправи пред предизвикателствата на XXI век.

21.IV.2005 г.